

**Національний університет “Львівська політехніка”
Інститут гуманітарних і соціальних наук**

Кафедра соціології та соціальної роботи

М. Козак, Т. Климус

**Питання
неповносправності у
соціальній роботі**

Навчальний посібник

**«Новий Світ-2000»
Львів – 2020**

Рекомендовано Науково-методичною радою Національного університету “Львівська політехніка” як навчальний посібник для студентів спеціальності “Соціальна робота” вищих навчальних закладів (протокол №10 від 12.06.2018 року Науково-методичної ради ІГСН)

Рецензенти:

Козак М.Я., Климус Т.М. Питання неповносправності у соціальній роботі: Навчальний посібник для студентів спеціальності “Соціальна робота” вищих навчальних закладів. – Львів: Видавництво «Новий Світ-2000», 2019. – 168 с.

Посібник призначений для студентів спеціальності “Соціальна робота” Національного університету “Львівська політехніка“. Це видання може бути корисним також для студентів інших навчальних закладів різних рівнів акредитації, що здійснюють підготовку таких фахівців, як соціальний працівник, учитель, вихователь, практичний психолог, дефектолог, соціолог.

Посібником можуть також користуватися викладачі, молоді спеціалісти, що навчаються в аспірантурі, магістратурі, слухачі відділень післядипломної освіти та всі, хто цікавиться проблематикою підготовки кадрів для сфери соціальних послуг в Україні.

ISBN 978-617-7519-37-8

© М. Козак, Т. Климус, 2020

© «Новий Світ-2000», ФОП Піча С.В., 2020

З М І С Т

Анотація навчального курсу	6
Критерії оцінювання знань студентів під час вивчення курсу.....	9
«Питання неповносправності у соціальній роботі».....	
РОЗДІЛ I. Соціальна робота з людьми з неповносправністю як прикладна наука. Основні категорії, поняття та особливості нормативно-правового регулювання.....	10
Тема 1.1. Предмет, цілі та завдання курсу, методи і об'єкти навчання ..	10
1. Предмет та завдання соціальної роботи з людьми з Неповносправністю	10
2. Об'єкт, суб'єкт соціальної роботи з людьми з неповносправністю.....	10
Тема 1.2. Основні категорії та елементи соціальної роботи з особами з неповносправністю. Понятійний апарат, основні підходи та моделі інвалідності	13
1. Поняття неповносправності. Основні підходи до вивчення питань неповносправності.....	13
2. Моделі неповносправності	16
3. Основний понятійний апарат. Толерантність та культура мовлення..	21
Тема 1.3. Інвалідність в контексті прав людини. Конвенція ООН про права людей з інвалідністю	26
1. Права людини з неповносправністю	26
2. Конвенція ООН.....	26
3. Нормативно-правове забезпечення людей з неповносправністю в Україні	27
РОЗДІЛ 2. Соціальні аспекти неповносправності в системі національних та світових цінностей. Неповносправність і суспільство	32
Тема 2.1.Формування суспільної думки щодо питання неповносправності: історичний екскурс.....	32
1. Еволюція суспільних поглядів на інвалідність. Передумови виникнення медичної моделі	32
2. Концепція «євгеніки» та питання неповносправності	37
3. Розвиток суспільної думки у ХХ столітті щодо осіб з Неповносправністю	38
Тема 2.2. Соціальні фактори неповносправності. Вроджена та набута неповносправність. Фактори виникнення неповносправності.....	41
1. Класифікація неповносправностей	41
2. Характеристика рухової неповносправності.....	43
3. Сенсорна неповносправність	50
4. Ментальна неповносправність.....	53
5. Міжнародна класифікація функціонування	54

РОЗДІЛ 3. Особи з неповносправністю в середовищі та громаді.	
Система надання послуг	59
Тема 3.1. Особливості комунікації з особами з неповносправністю та їх родинами. Психологія неповносправності	59
1. Особливості комунікації з особами з неповносправністю	59
2. Комунікативні навички та розбудова відносин	62
3. Проведення соціальної діагностики	63
Тема 3.2. Доступність середовища і архітектурні бар'єри. Планування безбар'єрного середовища. Адаптивне обладнання громадських і житлових приміщень.....	67
1. Поняття доступності середовища.....	67
2. Універсальний дизайн як елемент безбар'єрного середовища	70
3. Адаптивне обладнання громадських і житлових приміщень	75
Тема 3.3. Працевдатність і працевлаштування. Робочі місця для осіб з неповносправністю.....	80
1. Основні засади працевлаштування осіб з неповносправністю	80
2. Організація робочих місць для людей з неповносправністю	81
3. Поняття звичайного та спеціального робочого місця	82
4. Напрями пристосування робочих місць	83
5. Вплив держави на процес працевлаштування осіб з неповносправністю	84
Розділ 4. Застосування інтеграційних та реабілітаційних підходів у соціальній роботі	88
Тема 4.1. Реабілітація осіб з неповносправністю. Соціально-реабілітаційні послуги. Форми реабілітаційної діяльності. Реабілітаційні центри	88
1. Особливості організації реабілітації осіб з неповносправністю	88
2. Індивідуальна програма реабілітації	91
3. Реабілітаційні заклади в Україні.....	93
4. Програми Раннього втручання.....	95
5. Підтримане проживання осіб з неповносправністю.....	96
6. Реабілітаційні послуги для осіб з неповносправністю	98
Тема 4.2. Особистий досвід користування інвалідним візком. Техніка їзди і подолання перешкод. Допоміжне обладнання для переміщення і побуту	103
1. Технічні засоби реабілітації	103
2. Особливості використання допоміжного обладнання для осіб з неповносправністю.....	104
Тема 4.3. Інституціоналізація і життя в громаді. Принцип інтеграції. Залучення дітей до загальноосвітніх шкіл як альтернатива інтернатному вихованню. Освіта для осіб з неповносправністю.....	106
1. Поняття, принципи, цінності і зміст інклюзивної освіти.....	106
2. Нормативно-правове забезпечення з питань інклюзивної освіти.....	110

3. Форми навчання та освітні заклади для дітей з особливими освітніми потребами	114
4. Інклюзивне навчання в дошкільному навчальному закладі	118
5. Інклюзивне навчання в загальноосвітній школі	121
6. Інклюзивне навчання у вищій школі.....	125
Запитання на іспит	133
Додатки.....	136

Анотація до змісту курсу

Метою курсу є освоєння студентів у сфері соціальної роботи з особами, які мають суттєві обмеження здоров'я, порушення рухових, сенсорних (сліпота, глухота), розумових чи психічних функцій, а також з їхніми родинами і соціальним оточенням. Студенти повинні розуміти особливості і вимоги, які накладає інвалідність на загальний підхід до соціальних послуг. Також необхідно підготувати майбутніх спеціалістів до роботи у професійному середовищі реабілітаційних закладів, лікарень, спеціалізованих та інтегрованих навчальних закладів та особливо у сфері громадських послуг, де б вони могли діяти самостійно, але у тісній співпраці з іншими професіоналами, добровольцями і громадськістю.

Після закінчення курсу студенти:

- розумітимуть ставлення суспільства до питань неповносправності в історичному контексті та в українському культурному середовищі;
- знатимуть законодавчі основи соціальної захищеності осіб з неповносправністю в Україні та елементи державної політики в цій галузі;
- матимуть поняття про важливість правильного спілкування, мови і термінології;
- матимуть деяке розуміння життя з неповносправністю з точки зору особи, родини і соціального оточення;
- проявлятимуть розуміння цілей і завдань соціальних і реабілітаційних служб;
- розумітимуть важливість та застосовуватимуть елементи аналізу, планування та надання послуг особам з неповносправністю;
- засвоять теорію і практику інтеграційних та антидискримінаційних підходів до надання послуг у галузях освіти, охорони здоров'я, працевлаштування тощо;
- матимуть поняття про рух неповносправних з метою впливу на суспільство;
- матимуть розуміння принципів керованої споживачами, самодопомогової моделі послуг, базованої на партнерстві.

А також будуть вміти:

- поєднати теорію і практику соціальної роботи в середовищі неповносправних осіб та їх родин;
- оцінити впливи юридичних, економічних, політичних, технологічних і професійних обставин на інвалідів, їх сім'ї та інституційну інфраструктуру, враховуючи пострадянську спадщину та сучасні перспективи;

- розвинути та вдосконалювати навички соціального працівника в обстеженні, спілкуванні, втручанні, громадському та інституційному догляді, кризових ситуаціях, враховуючи багатоманітність умов і ситуацій;
- застосовувати генералістичну модель соціальної практики в роботі з особами з неповносправністю;
- виробити навички роботи в групі, в полідисциплінарній команді спеціалістів, у реабілітаційній команді тощо;
- визначати фізичні, звичаєві, психологічні та інституційні бар'єри і перешкоди щодо повного залучення осіб з неповносправністю у всі сфери суспільства та виробляти рекомендації щодо їх усунення;
- застосовувати та пропагувати самодопомогу, керовану споживачами, базовану в громаді, засновану на партнерстві модель надання послуг людям з особливими потребами.

Курс складається з чотирьох розділів, по 3-6 тем у кожному. Кожна тема складається з теоретичної частини, зміст якої коротко викладений, і практичних/ лабораторних занять, представлених у вигляді вправ. Вказані основна мета і завдання кожного заняття, щоб щоразу можна було оцінити, наскільки вони досягнуті. В кінці кожної теми наводиться перелік навчальних засобів – роздаткових матеріалів, плакатів, прозірок, відеофільмів, примірників преси, наочного та тренувального приладдя тощо. Більшість тем вимагають попередньої самостійної підготовки, читання та осмислення обов'язкових та додаткових навчальних текстів, список яких відразу подається. В додатку до цього курсу є копії ключових статей, розділів підручників та інших матеріалів для обов'язкового читання, насамперед перекладених у рамках Канадсько – українського проекту „Реформування соціальних служб в Україні” та тих, які важко отримати в бібліотеці.

Предметом курсу є вивчення неповносправності з метою правильного та ефективного надання послуг людям, які мають багато особливостей та особливих потреб. Передбачається, що майбутні соціальні працівники провадитимуть діяльність у сфері, суміжній з громадським сектором та в тісних партнерських стосунках з організаціями неповносправних. Тому важливим завданням курсу є досягнення студентами розуміння і вироблення прогресивного ставлення до цих соціальних проблем. Інформація з таких питань сьогодні досить фрагментарна представлена в різних джерелах. Це і документи уряду, і матеріали преси, і буклети громадських організацій. Навчальна література в більшості перекладна і для доброго розуміння вимагає обговорень, щоб ефективно переносити описаний досвід на український ґрунт. Щоб освоїтись у вказаній сфері, не досить „посидіти в бібліотеці”.

Необхідними є певні психологічні зусилля та праця над собою для тренування вмінь. Крім інформаційного і тренувального дуже важливим є мотиваційний компонент навчання. Це досягається залученням гостей-доповідачів та інструкторів з числа найбільш неповносправних, а також відвіданням реабілітаційних, лікувальних закладів, родин вдома та симуляційними / тренувальними заняттями. Практичні заняття проводяться інтерактивними методами, з можливо активнішим залученням студентів до діяльності.

В рамках курсу є значний практичний компонент, де студенти навчаються, виконуючи конкретні практичні завдання, які їм можуть стати у нагоді в майбутній роботі. Це, зокрема, відвідання і обстеження родини, у якій є особа з неповносправністю (дитина чи дорослий член сім'ї); відвідання реабілітаційного центру та загальноосвітньої школи, в якій інтегровані учні з особливими потребами. Про ці візити студенти складають письмові звіти і потім обговорюють їх. Є також заняття, де студенти навчаються користуватись милицями, іншими допоміжними пристосуваннями та інвалідним візком. Ці заняття проводяться з асистуванням фахівців. Такі практичні візити і симуляційні завдання, разом зі заняттями, на які запрошуються гості-лектори з неповносправністю – громадські лідери, надзвичайно глибоко обізнані „зсередины” з усіма питаннями і проблемами, які виникають у людей з неповносправністю, допомагають студентам краще зрозуміти предмет і виробити практичні навички та особисте позитивне ставлення до надання соціальних послуг особам з неповносправністю. До кінця курсу у більшості студентів зникають перші шоківі відчуття, незручність, жалісливість при контакті з неповносправними чи принаймні студенти навчаються контролювати ці почуття в життєвих ситуаціях, коли вони активно шукають можливі вирішення проблем.

Важливо, щоб студенти відвідували заняття, активно брали участь у групових завданнях, обговореннях, розвивали дух співпраці між собою та з усіма особами, залученими до занять. Важливо, щоб вони активно застосовували свої знання і вміння з інших дисциплін, професійні принципи і етичні норми соціальної роботи.